

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.611(477)

ПОНЯТТЯ СІМ'Ї ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Діана ФЛОШНЯ,
здобувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

The offered article describes the concept of family and family members under the Ukrainian legislation. In this case, the focus is that the term «family member» shall apply to persons who are related by family rights and responsibilities. It can be as residents of one family, members of different families, former members of the family, connected among themselves by personal property and (or) property rights and obligations that flow from marriage, kinship, adoption or other form of placement of children in the family. The legislative base regulating the concept of «family» and «family members» is quite broad and needs to be improved, and therefore sees the necessary resolve the issue at the level of the FK Ukraine by assigning it appropriate definitions.

Key words: family, family members, right of common ownership.

АНОТАЦІЯ

У запропонованій статті розкриваються поняття сім'ї та членів сім'ї згідно із законодавством України. При цьому наголошується, що термін «член сім'ї» застосовується відносно осіб, які пов'язані сімейними правами і обов'язками. Це можуть бути лише особи, які проживають однією сім'єю, члени різних сімей, колишні члени сім'ї, пов'язані між собою особистими немайновими і (або) майновими правами й обов'язками, які випливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми влаштування дітей у сім'ю. Джерельна база, яка регламентує поняття «сім'я» та «члени сім'ї» доволі широка і потребує вдосконалення, у зв'язку з чим вбачається необхідність вирішення цього питання саме на рівні СК України шляхом закріплення у ньому відповідних дефініцій.

Ключові слова: сім'я, члени сім'ї, право спільної власності

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що відбулися в нашій країні за останні роки, зробили вирішальний вплив на розвиток відносин власності, в тому числі й тих, що складаються з участю членів сім'ї. Відродження права приватної власності та поява нових її об'єктів; відміна обмежень відносно складу і кількості майна; розширення рамок договірної ініціативи членів сім'ї – це ті передумови, які спричинили виникнення зовсім нових видів майнових відносин у сім'ї.

На цьому фоні особливої актуальності набуває проблема пошуку і розробки нових правових механізмів, покликаних адекватно регулювати майнові відносини в сім'ї у сучасних економічних умовах. Йдеться про ті внутрішні юридичні засоби, від якості, оптимальності й ефективності яких багато в чому залежить майбутній розвиток сімейних відносин в Україні в цілому.

При цьому вирішального значення набуває концептуальний аспект проблеми. Ідеї та теорії про сутність і роль майнових відносин у сім'ї. Це викликає необхідність перегляду ряду базових юридичних концепцій, розробки нових підходів до регулювання майнових відносин у сім'ї, визначення стратегії розвитку цих відносин та їх ефективного правового опосередкування у найближчій і віддаленій перспективі. Ці обставини дають підстави говорити про необхідність комплексного наукового дослідження поняття сім'ї та членів сім'ї згідно із законодавством України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Сформульовані в науковій статті результати дослідження ґрунтуються на працях українських і російських вчених-юристів радянського і сучасного періодів в галузі цивільного права: Я.Р. Веберса, О.М. Бандурки, Т.Ф. Алексеєнко,

О.Б. Безпалько, Н.Ю. Максимова, К.Л. Цимбал, К.Б. Левченко, Р.П. Манакової, С.М. Ворожейкіна, І.В. Жилінкової, Р.О. Стефанчука, Г.П. Матвєєва, Я.М. Шевченка та інших дослідників цивільного та сімейного права.

Мета статті полягає в науковому визначенні поняття сім'ї та членів сім'ї на підставі аналізу чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у правозастосовній практиці.

Викладення основного матеріалу. У юридичній літературі базовим для поняття «член сім'ї» є поняття «сім'я». Сім'я як багатогранний осередок нашого суспільства є одним із найдавніших соціальних досягнень людства і відіграє виняткову роль у житті суспільства та його стабілізації. Як первинна група особливого роду сім'я є єдиним і незамінним виробником членів суспільства, у тому числі людини-працівника, людини-власника, людини-політика, носія культурних, духовних, національних цінностей. Через свої багатогранні внутрішні та зовнішні зв'язки і соціальні функції сім'я чутливо реагує на всі соціальні, економічні, правові зміни, що відбуваються в її сфері, впливаючи таким чином на суспільство [4, с. 70].

Сьогодні вченими-цивілістами досить жваво обговорюється проблематика поняття «сім'ї» та поняття «члени сім'ї», оскільки правове регулювання вказаних питань не обмежується лише нормами сімейного законодавства України, а міститься й у джерельній базі інших галузей права.

У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальними є законодавче визначення та закріплення понять «сім'я», «члени сім'ї», «дитина». Слід зауважити, що ці питання були предметом наукових досліджень провідних науковців.

Однак існує низка проблем, які не були розв'язані і потребують подальшого більш детального дослідження.

Дослідження та вивчення будь-яких інститутів сімейного права неможливе без визначення змісту поняття «сім'я». Це поняття викликає інтерес і є об'єктом досліджень серед науковців різних галузей: філософії, демографії, соціології та ін., у тому числі серед юристів-науковців, зокрема в галузі сімейного права [7, с. 40].

У давньоруській мові під терміном «сім'я» розуміли товариство, засноване на договорі, угоді. У деяких законодавчих актах XV ст. слово «сім'я» замінювалося словом «картель» (промисел). Така ознака сім'ї зустрічалася і пізніше [8, с. 44]. Так, у довідковій літературі зазначалося, що сім'я є результатом тривалої еволюції людських відносин. У тлумачному словнику В. Даля зазначено: «Сім'я, сімейство – це сукупність близьких родичів, які живуть разом (батьки з дітьми, одружений син або незаміжня донька, які живуть окремо, складають вже іншу сім'ю)» [9, с. 44].

Поняття сім'ї вживається у соціологічному та правовому (або юридичному) значенні.

Сім'я у соціологічному значенні – це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою [10, с. 50].

Сімейний кодекс України вперше зробив спробу дати нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення та ознак у ст. 3: «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік, у зв'язку із навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин, не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [4].

Правовий аналіз ст. 3 СК України дає можливість прийти до висновку, що вона складається з таких частин:

1. Соціологічне визначення сім'ї – сім'я є первинним і основним осередком суспільства (ч. 1 ст. 3 СК України);

2. Юридичне визначення сім'ї – сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (ч. 2 ст. 3 СК України);

3. Підстави створення сім'ї: сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства (ч. 4 ст. 3 СК України).

Виходячи з цього, законодавець зробив спробу визначити поняття «сім'я» в юридичному розумінні у ч. 2 ст. 3 СК України. Вчений-цивіліст І.В. Жилінкова зазначає, що законодавець, намагаючись розкрити поняття сім'ї з позиції соціології, вирішує лише питання щодо місця та значення сім'ї у суспільстві [11, с. 65]. Слід погодитись з думкою І.В. Жилінкової, адже дійсно, структура та зміст ч. 2 ст. 3 СК України, яка, власне, і розкриває, за задумом законодавця, юридичне визначення сім'ї, має певні недоліки, зокрема:

– законодавець пішов шляхом простого переліку окремих ознак сім'ї, які зрештою не становлять чіткого та стислого юридичного визначення, оскільки не всі ознаки названі;

– вжиті законодавцем ознаки наявності взаємних прав та обов'язків, спільного проживання та спільного побуту можуть сприйматися неоднозначно і в такому вигляді їх цілком реально застосувати до студентів, які проживають у звичайному гуртожитку в одній кімнаті, і таким чином зробити висновок, що вони також сім'я;

– ознака спільного проживання, вказана у Кодексі, нівелюється у ньому ж положенням про її факультативність щодо подружжя, яке вважається сім'єю і без спільного проживання з поважних причин (навчання, робота, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми тощо). Це ж стосується і дитини, яка належить до сім'ї батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає (ч. 2 ст. 3 СК України);

– спірним видається положення Кодексу і щодо наділення правами члена сім'ї одинокі особи. Виходячи з нього, одинока особа є теж сім'єю, але це суперечить поглядам на природу сім'ї як сукупності, союзу чи об'єднання кількох осіб, тобто двох і більше;

– дещо суперечливим є положення, яке перераховує підстави створення сім'ї. Так, тлумачення ч. 4 ст. 3 СК України дає привід говорити про те, що можуть бути й інші підстави для створення сім'ї, окрім перерахованих, за умови, що це не буде заборонено законом та не суперечитиме моральним засадам суспільства. Це означатиме, що сім'єю можна буде назвати будь-яку сукупність осіб, яка не заборонена законом, не суперечить моральним засадам суспільства, спільно проживає, наділена спільним побутом та має взаємні права і обов'язки. Наприклад, групу солдат у збройних силах, які проживають у спільній казармі.

Виходячи з цього, запропонована законодавцем нормативна дефініція потребує вдосконалення як в частині її самої конструкції, так і щодо уточнення юридичного визначення сім'ї у законі.

У сімейному законодавстві поряд з терміном «сім'я» вживається термін «член сім'ї». Однак повного і чіткого правового визначення поняття члена сім'ї, так як і сім'ї, немає.

При цьому з урахуванням визначення поняття «сім'я» в СК України має бути підтриманим положення ч. 2 ст. 64 ЖК УРСР, згідно з яким до членів сім'ї віднесено дружину наймача (власника), їхніх дітей, батьків та інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із наймачем і ведуть із ним спільне господарство.

Аналіз чинного законодавства (рішення Конституційного Суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99 – справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») дозволяє зробити висновок про те, що термін «член сім'ї» застосовується відносно осіб, які пов'язані сімейними правами й обов'язками [13]. Це можуть бути лише особи, які проживають однією сім'єю, члени різних сімей, колишні члени сім'ї, пов'язані між собою особистими немайновими і(або) майновими правами й обов'язками, які впливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми влаштування дітей у сім'ю.

Відповідно до чинного сімейного законодавства особисті немайнові і майнові права та обов'язки можуть існувати між такими членами сім'ї: подружжям, колишнім подружжям, батьками і дітьми, усиновлювачами та усиновленими, рідними братами і сестрами, дідом (бабою) і внуками, мачухою, вітчимою і пасинком, падчерицею [5].

На думку П.В. Крашенинникова, членів сім'ї слід відмежовувати від категорії тимчасових мешканців, які хоч і користуються житловою площею, проте з позицій сімейно-правових відносин не належать до сім'ї [12, с. 79].

Окрім перерахованих кодифікованих нормативно-правових актів, поняття «члени сім'ї» застосовується ще в цілій низці законодавчих актів: Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» [15], Законі України «Про пенсійне забезпечення» [16], Законі України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» [17], Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [18], Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [19], Законі України «Про пожежну безпеку» [20], Законі України «Про міліцію» [21] тощо.

Висновки. Отже, поняття «член сім'ї» використовується не лише у сімейному законодавстві, а й властиве іншим галузям права: цивільному, житловому, праву соціального забезпечення, кримінальному процесу тощо. Джерельна база, яка регламентує поняття «сім'я» та «члени сім'ї», доволі широка і потребує вдосконалення. Власне, на сьогодні вбачається необхідність вирішення цього питання саме на рівні СК України шляхом закріплення у ньому відповідних дефініцій.

Список використаної літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – С. 249–261.
3. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2003. – 464 с.
4. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. А.С. Довгера, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця та ін. – К.: Істина, 2005. – 928 с.
5. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Черненко В. Адміністративно-правові заходи держави щодо протидії торгівлі жінками / В. Черненко // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутрішніх справ України. – 2006. – № 6. – С. 64–72.
7. Мальцев С.О. Насильственные преступники и их жертвы : гендерно-криминологические аспекты : юридические статьи / С.О. Мальцев // Следователь. – 2005. – №12. – С. 39–43.
8. Харчук В. Генезис спеціальних міжнародних договорів у сфері протидії рабству та торгівлі людьми / В. Харчук // Юридичний журнал. – 2010. – № 10. – С. 35–41.
9. Міленко В. Жінки і діти, які зазнали насилля в сім'ї : Робота психологічної та соціальної служби : завдання, форми і перспективи / В. Міленко // Психолог. (Шкільний світ). – 2010. – № 35/36. – С. 48–51.
10. Савчук О. Тренінг асертивності для жінок, які зазнали насильства / О. Савчук // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 2. – С. 48–63.
11. Сімейне право України : [підручник] / За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової. – К.: Юринком Інтер, 2004. – 264 с.
12. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. П.В. Крашенинникова и П.И. Седугина. – М.: Издательская группа «ИНФРА-М-НОРМА», 1997. – С. 79.
13. Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень п. 6 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ч. ч. 4–5 ст. 22 Закону України «Про міліцію» та ч. 6 ст. 22 Закону України «Про пожежну безпеку» : Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/99 від 03.06.1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99>.
14. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
15. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР // Урядовий кур'єр. – 1997. – 6 грудня. – № 105–106.
16. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII // ВВР. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
17. Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII // ВВР. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
18. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII // ВВР. – 1993. – № 45. – Ст. 425.
19. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII // ВВР. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
20. Про пожежну безпеку : Закон України від 17.12.1993 р. № 3745-XII // ВВР. – 1994. – № 5. – Ст. 21.
21. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.